

KRONIKA SLOVENSКИH MEST

LETNIK IV
ŠTEVILKA I

V LJUBLJANI, MESECA MARCA 1937

ŠENTPETER V LJUBLJANI – PRVA ŽUPNIJA KRŠČENIH SLOVENCEV NA KRANJSKEM

DR. JOŽE RUS

Šola nemških zgodovinarjev kaj rada trdi, da so Slovence približali evropskemu zahodu vplivi rimsko-nemške države in gospodujočega naroda na ta način, da so jih prekvasilili z germanskim duhom politično in kulturno. Temu nasproti moramo ugotoviti, da so ti vplivi Slovence dolga stoletja bolj odbijali od ostale Evrope nego privlačili. Odločno pozitivne zasluge pa je treba v tem pogledu priznavati krščanstvu, čigar pojem se vendar z germanstvom niti daleč ne krije. Rimska cerkev je v vzajemnem sodelovanju vseh od nje zajetih narodov ustvarila srednjeveško kulturno občestvo. In ko so se temu pridružili tudi naši slovenski predniki, so to storili deloma pač ob zavednem protestu zoper germansko silo, ki jih je bila z nadetimi političnim jarmom toliko ponižala in težko razžalila.

V razliko od večine Slovanov so dospeli naši predniki na svojem popotovanju naposled v dežele, ki so imele še dokaj znakov živega rimskega krščanstva. Videli so cerkve in spoznali z rimsko kulturo zvezano moč krščanstva. Cerkve so bile sicer uničene ob prvem obrskem navalu, vplivom antično-krščanske kulture se pa Slovenci celo v dveh sto letih do Karla Velikega le niso mogli čisto odtegovati.

V časih rimskega krščanstva je bila Aquileja še metropola za vse kraje Vzhodnih Alp. Za ljudskega preseljevanja pa se je krščanstvo tudi na današnjem Francoskem ter v Britaniji in Irski že toliko ukoreninilo, da so mogle te dežele pošiljati prav odličnih misionarjev med plemena današnjega nemškega naroda vzhodno od Rena in severno od Alp. Delo teh misionarjev je bil krst Bavarecev. Ker pa so se ti pred l. 743. usilili za politične gospodarje na Koroškem, je seveda čez te slovenske kraje raztegnila svoje delo tudi najbližja bavarska škofija Salzburg.

Borut, poganski knez na Koroškem, je moral dopustiti, da sta se sin Gorazd in nečak Hotimir kot talca na Bavarskem poučevala v krščanskem nauku. Gorazd, Hotimir in Volkun so se potem kot njegovi nasledniki naslonili na vplivno krščansko duhovščino

in želi od tega velike politične koristi. Dovolili so oznanjevati novo vero in vplivali na podložno ljudstvo, da je prestopalo brez trajnega odpora. Če so misionarji uvedli blage irske metode (Iv. Grafenauer, DiS 1934, 358, 362; M. Kos, Zgod. Slov., 61), so bili uspehi seveda tem večji. Da je zrasla tam protikrščanska stranka in se trikrat uprla (Fr. Kos, IMK 1899), moramo pripisovati zlasti moralni in tvarni podpori, ki je na Koroško dotekala iz obrske sosesčine lahko kar od treh strani, vzhoda, severa in juga. Čim pa se pojavi Karel Veliki, ni o poganski reakciji nobenega sledu več.

Iz mnogih dežel vemo, da je cerkev zastavila ponovno svoje sile najrajši na točkah, kjer so v časih rimskega imperija stale škofovske stolice. Tri dokazane primere za to imamo že kar na slovenskih tleh, pri Gospej sveti (Virunum), pri Sv. Petru v Breznem (Teurnia) in v Ptujju (Poetovio). V prvih dveh krajih je postavil cerkvi pokrajinski škof Modest okoli leta 760. (Kos, I., 232; M. Kos, Conversio, 44, 86); iz doline gornje Mure nam je sporočena iz iste dobe cerkev v Undrimi (Fohnsdorf). Ptujjska cerkev je znana tudi še iz 9. stoletja. Prvi in glavni dolžnosti pri teh cerkvah postavljene duhovščine sta bili krščevanje poganov in pokopavanje mrličev (baptisma et sepultura). Ko pa se je število vernikov pomnožilo in jih je bilo dosti tudi po vaseh, ki so bile daleč od cerkve, je prišla še naloga, pomnožiti število svetišč po prostori deželi.

O prvih začetkih krščanstva med Slovenci piše salburški spis »De conversione Bagoariorum et Carantanorum«, ki ga je lani izdal z obširnimi, temeljitimi komentarjem univ. prof. dr. Milko Kos. Zastran spoznavanja poznejših par sto let pa se nam odpro še dotlej neznani viri, namreč po vladarjih in drugih velikaških izdane listine, katerih vsebina zadeva po eden ali drug kraj slovenske zemlje. In prav ti dokumenti nam pričajo, kako naglo je pri nas raslo število cerkev.

Listine v korist salcburških nadškofov iz let 860 do 888, oziroma 923 do 927 omenjajo n. pr. desetinski davek in dvorce. Iz njih sklepa E. Klebl (Car. I., 1925, 3, 7, 11, 18, 35) pravilno, da gre tu za desetinske okraje, v njih stoječe cerkve in forej tudi že za dokaj trdno organizacijo krščanskih župnij. Na ta način ugotavlja na Koroškem in ob gornji Muri dvajset prafar s starinskimi patrociniji (v oklepaju). Ob levem bregu Drave: Brezno (St. Peter im Holz), Trebnje (Rupert), Žihpolje (Mar. vneb.) in Dravski dvortinje (Mar.). Ob gornji Muri: Maria Pfarr-Lungau, Pöls (Mar. vneb.), Fohnsdorf (Rupert), Kobenz (Rupert), St. Michael-Liesing in Bruck (Rupert). Ob prečni poti: Otok (Mar. pom.), Gospa sveta (Mar. vneb.), Sv. Peter pri Ostrovici, Breže (Peter) in Grosuplje (Mar. vneb.). Po ostali koroški kotlini: Trgfeldkirchen (Mar. vneb.), Krnski grad (Peter), Mostič (Lovrenc), Podkrnos (Martin) in Labotska dolina (Andrej ali Marija).

Osvojeni obrski sever sta si razdelili v duhovno oskrbovanje dve bavarski škofiji. Podonavsko ulico in Gornjo Panonijo je prevzel Passau, v krajih južno od Rabe in vzhodno od Koroške, t. j. v Spodnji Panoniji, pa je pričel z delom salcburški Arnon. Prav v zvezi s tem je postal Salcburg 798 nadškofija in je bil prihodnjega leta iz nje ustanovljen za Koroško in Panonijo poseben korepiskopat (A. Jaksch, I., 93, 121; Iv. Grafenauer, DiS 1934, 353, n. 1). O nadškofu Adalamu (821—36) je sporočeno, da je imel velik dar za jezike in da je barbarom pridigoval v njihovem jeziku (Hauck, II., 238; M. Kos, Slov. krajina, 1935, 16—20). V Nítri je pred 833 posvetil prvo cerkev na sedanjih češkoslovaških tleh. Do konca 9. stoletja je na Štajerskem severno od Drave dokazanih šest sveetišč (M. Ljubša, Voditelj 1907, 286).

V državi Pribina in Koclja, ki je nastala v Spodnji Panoniji in obsegala Pečuh na eni, a Ptuj na drugi strani (Fr. Kos, IMK 1897, 116), nam je znanih iz 850—865 kar 32 cerkvá, posvečenih od nadškofov iz Salcburga (M. Ljubša, Die Christianisierung d. heut. Diöz. Seckau, 143—41). Med njimi se omenja tudi cerkev v Ptuj (Kos, II., 163). L. 867. sta začela na Kocljev poziv, a po papeškem privoljenju po teh cerkvah misionariti v domačem jeziku solunska brata Ciril in Metod. Ker je nastal zaradi tega s frankovsko državo in nemškimi škofi znani spor, je bil slovanski obredni jezik po teh krajih le kratkega veka. Najprej se je moral umakniti sili nadškof Metod, za njim menda tudi knez Kocelj. L. 874. nastopa namreč v Ptuj kot cerkveni gospodar že zopet nemški nadškof iz Salcburga (Kos, II., 232; H. Pirchegger, Gesch. d. St. I., 105).

Te cerkve smo našli, da pokažemo, kako je bilo na oni strani Drave ter v krajih, ki so se zanje v drugi polovici 9. stoletja pripravili bavarski škofje z nadškofom Metodom in Rimom. Sino težko pa se je priti vsaj do majhne jasnosti o začetkih krščanstva in cerkvene organizacije na slovenskem prostoru južno od Drave, med Furlanijo in Ptujem. Ta svet je bil v duhovni oskrbi patriarhov Ogleja - Čedad. Ker pa vlada na virih zgodovine velika revščina, mu ni mogoče dokazati nobene cerkve ne za 9., ne za 10. stoletje. Glede dobe madžarskih navalov to ni nobeno

čudo. Z vsa resnobo pa si moramo ogledati čase Karolingov, zlasti Karla Velikega.

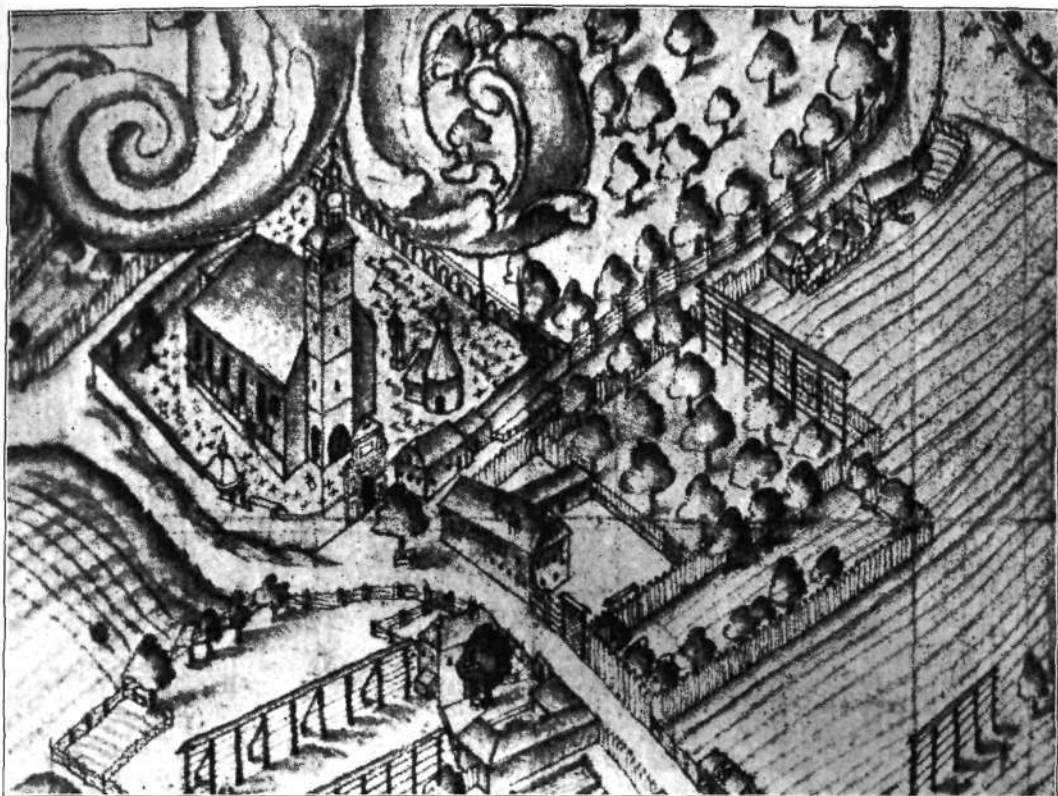
Temu vladarju sta bila pokoritev in pokrščenje enako visoka smotra njegove politike. Zato prevzame sam iniciativo in stavi v službo krščanske misije ves svoj državni aparat. A. Hauck (Kirchengeschichte Deutschlands, II., 306) piše k temu: »Misijonsko delo ni bilo več v rokah posameznih škofov, ki jim je dajala moč le njihova moralna avtoriteta. Izginili so tudi po imenu neznani tujci, ki so se, gnani v daljave od fantastične pobožnosti, žrtvovali, da pojdejo kot brezdomci po sledu svojega Gospoda, a so ob veliki vnemi, a z malo previdnosti dosegli le majhne uspehe. Zdaj je bilo opažati v vsakem delu metodo in načrt.« (Prim. Valv., II./7., 391.)

Če pomenijo leta Karlove vlade (774—814) krščevanje vseh številnih od njega podjarmljenih narodov, je vendar nemogoče, da bi bilo slovensko Posavje pri tem izvzeto. Zato se je o tem že davno mnogo razmišljalo in pisalo (slovensko literaturo navaja Kos, Gradivo, I., p. VII. n. 1). Kot poslednja se havita s temi vprašanji Lj. Hauptmann in E. Klebl. Njuna zasluga je, da sta razbistrila besedilo najstarejše cesarske listine, znamenite razsodbe Karla iz l. 811. (Fr. Schumi, Archiv, I., p. 58; Kos, II., 37; A. Jaksch, I., 75.) Poleg tega sta postavila nekaj vidikov, s katerih je mogoče razganjati meglo ter širiti in poglobljati poglede tudi na kraje južno od reke Drave.

V posebni razpravi »Étape v zasedbi slovenskih dežel po Frankih« (ČZN 1937) smo pokazali, kako je trajalo devetnajst let, od 774 do 795, da je val rastoče velesile Frankov pregrnil vse kraje, koder biva danes narod Slovencev. V tem kratkem času je uspelo orožju Karla Vel. s šestero sunki zasesti za povrstjo šestero pokrajin, ki se z njimi igra politično-geografska usoda še danes in trga našo narodno in kulturno celoto med sosede. Z vsako etapo pa se je odprla misijonarskemu presajanju antične kulturne dediščine nova leha slovenske zemlje ter se usposobila za nadaljnje življenje v družbi ostalih krščanskih narodov.

K. Helleiner (MIöGF, Erg.-Bd. 11, 125) je sicer dokazal, da je bilo na Obrskem nekaj kristjanov, pač romaniziranih starincev, že preden se je vmešal Karel. Toda Obrí so novo vero zatirali, ne pa pospeševali. Zato se pričetek sistematskega misionarjenja na Kranjskem ujema nedvomno z letom, ko je dežela zamenjala obrsko podložništvo s frankovskim.

Zgodovinarje, ki jih navaja M. Ljubša (Voditelj 1907, 286; Iv. Vrhovec, ZMS 1903, 3) je spravil bržkone patrocinijsalcburškega svetnika Ruperta v šent-rupertu na Dol. in Vidmu ob Savi na misel, da so po Posavski krajini iz početka pridigovali mešano misionarji iz Salcburga kakor Ogleja. V resnici so imenovani cerkvi postavili koroški in salcburški ljudje komaj v 11. stoletju (E. Klebl, 1926, 34). Drugi menijo, da sta bili tekmujoči škofiji razmejeni z vso dolgo črto reke Drave l. 811. po razsodbi Karla Vel. Temu nasproti ugotavlja Lj. Hauptmann (ČJKZ 1920, 216, 217), da gre v tej listini za cesarski ukor cerkvenima knezoma, naj se nehata pripraviti in naj priznata že obstoječo starejšo razsodbo. Pred Karla sta bila namreč prišla s tem sporom že patriarh Ursus I. in nadškof Arnon po mnenju A. Jakscha l. 803., ko se je cesar mudil v Salcburgu.

Najstarejšo posest oglejske cerkve med Slovenci južno od Drave je mogoče dokazati na podlagi listine iz l. 824. (Kos, II., 78). Cesar Ludovik Pobožni daruje Ogleju dvajset kolonov. Latinsko besedilo pravi: »... in finibus Sclavinie in loco, qui dicitur Zellia, manentes viginti, quemadmodum hos manentes primum Kadola et postea Baldericus, fideles nostri, Maxentio patriarche beneficiaverunt«. Dotlej je bil dotični svet le beneficij, zdaj pa se slovesno daruje v neomejeno oblast.

Do nedavnega časa so bili zgodovinarji mnenja, da je na tej oglejski posesti nastalo versko središče v današnjem Celju. K temu jih je navajalo sličnoglasje med Zellia in Celje, važna lega kraja in morda tudi njegova slava iz časov rimskega krščanstva (celejska škofija). Predstavljajo si, da je Oglej dobil zemljišča od grofa Kadolaja (799—819), ko je ustanavljal za te kraje prvo misijonsko postajo. Toda proti temu je izrekel že M. Ljubša (ČZN 1929, 6) tehtne pomisleke, zlasti, ker za Celje nimamo nobenega dokaza, da bi bilo sploh kdaj last oglejske cerkve (Ljubša, 15).

Ime Zellia v tem dokumentu ni osamljen dokaz njegovega bivanja. Najdemo ga tudi pri Pavlu Dija-konu (Hist. Lang., IV., 38), češ: v 7. stoletju (bržkone 623—626) sta furlanska vojvodska brata Taso in Cacco osvojila slovensko pokrajino (regio) Zellia do kraja, ki se imenuje Medaria. O lokalizaciji imena v tej zvezi je mnogo razprav (gl. M. Kos, ČJKZ 1928, 196) ter je naposled zmagalo mnenje, da gre za današnjo Ziljo, Ziljsko dolino na Koroškem. Saj ime v tem pomenu najdemo še v furlanskih virih 14.—15. stoletja, dočim ga viri iz 12.—13. veka navajajo v oblikah Gila, Gile in pod. Naposled je Klebl še dodal, da se omenjajo pod imenom Zelia tudi najstarejše župnije ob Zilji, med njimi zlasti Marija na Zilji.

Po vsem tem in po podatkih o oglejski posesti iz 11. stoletja (S. Rutar, Ben. Slov., 138) lahko rečemo, da zadeva to ime v vseh stoletjih isto Ziljsko dolino, torej tudi kraj darovnice iz l. 824.

Prvi, ki si prizadeva obnoviti stare pravice svoje cerkve na koroških tleh, je bil patriarh Ursus I. (802 do 807), njegov naslednik Maksencij (807—837) je pa na Koroškem dokazan kot zemljiški gospod ob Zilji. To hlastanje Ogleja po koroški deželi nastopi potem, ko je trajalo to misijonsko delo Salcburga nemoteno že dobrega pol stoletja. A. Jaksch misli, da do spora ni prišlo, dokler je živel Arnonov prijatelj Pavlin. V resnici je ta veliki preobrat v Ogleju mogoče razumeti le v zvezi s političnimi spremembami na jugu in južnem vzhodu Koroške.

Lj. Hauptmann (Umw. 269) pravi, da je panonski jarek (slovensko Posavje) osvobodil Obrov mejni grof Erik šele l. 795. in da je začel tedaj po njem misijonariti patriarh Pavlin. Pozneje sklepa na podlagi Alkuinovih pisem, da se je Pavlin obotavljal do prihodnjega leta. Tedaj da se je udeležil Pipinovega vojnega pohoda ter prejel v duhovno oskrbo prvi del poganske zemlje Slovencev (ČJKZ 1920, 216, 217). Naše raziskovanje pa je ugotovilo, da je meja med Obri in Franki na Karavankah in Visokem Krasu padla že v avgustu 791 ob peti etapi frankovskega prodiranja, z zmago pri obrskem ringu, ki je bil nekje v Kranjski kotlini (J. Rus, ČZN 1937).

Isto Karlovo pismo ženi Fastradi (Kos, I., 281), ki poroča o tem pohodu, piše, da se ga je udeležil tudi neki škof. Besedi »ille episcopus« si vsi razlagajo, da je z njima mišljen znameniti patriarh Pavlin II. (Rubeis, Mon, eccl. Aquil., 362; J. Gruden. DiS 1902, 149). Pohoda, ki ga je vodil sam Karel vzdolž Donave

l. 791., se je udeležila cela vrsta škofov in jih je nekaj na Obrskem tudi pomrlo. Kakšni nameni so jih spravili tja, ni še nihče razmišljal. Nekateri izmed škofov so gledali svoje dolžnosti skozi prizmo vladarjeve politike, pa so šli na vojno kakor vsak pogumen vojščak. Drugače pa je bilo pri škofih, ki so kot sosedje poganskih dežel vedeli, da se jim bo tod avtomatično raztegnila njihova dieceza. S tega vidika moramo gledati tudi udeležbo patriarha Pavlina na pohodu leta 791. Ker je bila v Italiji skrb de propaganda fide prihranjena zgolj metropolitom, je torej Pavlin prišel, da si ogleda nove dele svoje dieceze, preden uvede v njih misijonsko delo.

V prostoru Posavske krajine ležita izmed sedmih pokrajin današnje slovenske zemlje dve, ki sta v svojih planih ploskvah sredi gorske obrobe družili v dokaj gostem naselju prav velik del slovenskih poganov. Dno Kranjske kotline na eni, a široka Savinjska dolina na drugi strani sta bili torej v prvi vrsti poklicani in izvoljeni, da zadržita oglejske misijonarje, ki so želeli pridobiti za Kristov nauk v kratkem času čim največ poganov. Misijonarji so dospeli semkaj po sledu stare rimske ceste Aquileja-Poetovio. Kakor pa so bili njihovi salcburški tovariši zastavili svoje moči na točkah bivših škofijskih mest Teurnije, Viruna in Poetovije, sklepa E. Klebl po vsej pravici, da je izbira prvih misijonišč v Posavski krajini zadela prav tako oba bivša škofijska sedeža, emonsko-ljubljanski ter celejsko-celjski kraj. Glede Celja ta trditev morda ne drži dobesedno, ker prva cerkev za Slovence Celjske krajine bržkone ni zrasla tukaj, ampak v Šempetru v Sav. dolini (Ig. Orožen, Das Bistum Lavant, III., 348, 433). Z veliko verjetnostjo pa smemo domnevati, da je bila prva postaja krščujoče in pokopavajoče duhovščine za Slovence Kranjske kotline ustanovljena v Ljubljani, naslednici starokrščanske Emone. Zgodilo se je to v skladu z emonskimi tradicijami, ki jih je hranil Oglej, a po prizadevanju patriarha Pavlina II. (787—802).

O načinu krščenja se poučimo iz zapisnika, ki ga je bil 796 sestavil sam Pavlin na zboru škofov (Kos, I., 303.; Ljubša, 122), kakor tudi iz Alkuinovih pisem na Karla, oziroma Arnona (Kos, I., 304, 407). Ker pa imamo podatke, da je Italija pošiljala v 9. stoletju misijonarje tudi v hrvaško Posavino, Panonijo in na Veliko Moravsko (J. Gruden, KO 1905, 10), se nam zdi to dokaz, da tudi v Ogleju ni manjkalo misijonarjev. Žal, da nam je izmed njih znan samo eden, namreč Candidus ali Blandicius, ki opisuje, kako živi »osamljen v gorah Slovenov in v gosti jelovini kot tujec med domačini, nezmožen njihovega jezika« (MG, Epp., IV., 484; Kos, II., 2).

E. Kleblu se zdi, da je Ljubljana v 9. stoletju imela celo zopet svojo škofijo, ki da jo je potem uničil madžarski vihar (Car. I., 1926, 47). Iz smisla cele dotične listine (MIöGF 1880, 290; Kos, II., 374 a) pa tega ni mogoče razbrati. Oglej dobi škofijo v Concordiji v nadomestilo za vsa »irrecuperabilia episcopia«, ki jih je divjost Madžarov razljudila skoraj do golih tal, a so spadale pod oglejsko cerkev. Episcopium pomeni po Du Cangeu škofovsko čast, škofovo cerkev ali dom, dalje njegove dohodke, a naposed tudi diecezo. Klebl se je odločil za poslednji pomen besede

ter si pri tem ne more misliti, da bi bile te škofije drugje kakor na antičnih škofovskih sedežih Siscije, Celeje in Emone. Vendar na osnovi imena »strata Hungarorum«, ki ga je nosila glavna cesta skozi Furlanijo, in po podatkih o opustelosti njene okolice (M. Kos, RZDHV, V./VI., 363) je mogoče reči samo to, da ima listina v misli le zmanjšane dohodke škofijskih cerkev na furlanskih tleh, ne pa tudi v Sloveniji. Concordijo je torej dobil Oglej z namenom, da bo spričo svoje obubožanosti razpolagal z večjimi sredstvi ter bo tako odpornejši proti sovražnim napadom.

Delo krščenja se je pričelo pri nas takoj po zatoru obrske sile l. 791. V dobrih desetih letih je bil izvršen že dobršen kos dela. Misijoni v Posavski krajini so bili torej v glavnem organizirani, ko se je Oglej naenkrat domislil še svojih starih pravic v deželah dalje na severu. Pred l. 803. so Oglejci dospeli bodisi naravnost iz Čedad, bodisi iz Posavske krajine do reke Drave na Koroškem. Tedaj je izbruhnil hudi spor s Salcburžani, ki je delal preglavice samemu Karlu. Zdravska lega treh parov najstarejših cerkva, Marija na Zilji: Sv. Rupert pri Trebnjem, Kapla v Rožu: Žihpolje ter Kamen v Podjuni : Dravski dvor, je spravila Klebla na zelo verjetno misel, da je postala tedaj povod prepira prav ena izmed teh cerkvá.

Šele posledica tega trenja je bila, kakor dokazuje Lj. Hauptmann (Umw. 275, 276), da je dobil l. 811. Oglej k svojemu misijonskemu ozemlju na račun Salcburga še ozko progo Koroške med Dravo in Karavankami. Po računih E. Klebla (1926, 53, 106) je nastalo za vlade Karolingov v tem delu Koroške bržkone sedem prafar: Dobrla ves (Mar. vneb.), Kapla (Zenon), Rožak (Mihael), Marija na Zilji (Vneb.), Šentjanž na Z. (J. Krst.), Šteben na Z. (Štefan) in Šmohor (Mohor in Fort.). Izmed njih sta najstarejši pač Marijini cerkvi Podjune, oziroma Zilje. Če pa so to prve župnije v progí oglejske dieceze severno od Karavank: ali ni potem več ko verjetno, da je bilo v istih karolinških časih postavljeno za pokrščene pogane prostrane Kranjske kotline tudi vsaj eno krščansko svetišče?

Naša geografska sklepanja se bodo morda zdela komu presmela, češ, da so razlogi prešibki. Zato jih hočemo v naslednjem podkrepiti še od druge, morda bolj zgodovinske strani. Za podlago hočemo vzeti podatke mlajših listin in že obstoječe ugotovitve naših zgodovinarjev. Tudi po tej poti bomo dospeli do spoznanja, da je treba ustanovitev prve krščanske cerkve med kranjskimi Slovenci devati mnogo dalje nazaj, kakor se je doslej računalo, namreč v dobo po letu 791. Ljubljanska cerkev nam bo zrasla kot verjetno najstarejši spomenik misijonskih uspehov Ogleja med zagorskimi Slovenci sploh.

Če bi poznavanje naše preteklosti snovali zgolj na ohranjenih pisanih virih, bi morali verjeti, da je Ljubljana bila brez cerkve celo do l. 1163. (Kos, Gradivo, IV., 462). Tega pa nihče ne verjame. Saj tedaj ima Ljubljana že svojega župnika Petra, ki je bil med sedmimi sopodpisanimi kolegi iz ostale kranjske dežele, namreč iz Rodin, Šmartina pri Kranju, Komende, Devina, Trebnjega in Šentruperta, po njihovem vrstnem redu sodeč, pač najuglednejši. Stari šematizmi ljubljanske škofije pred l. 1892. prinašajo beležko, da ob-

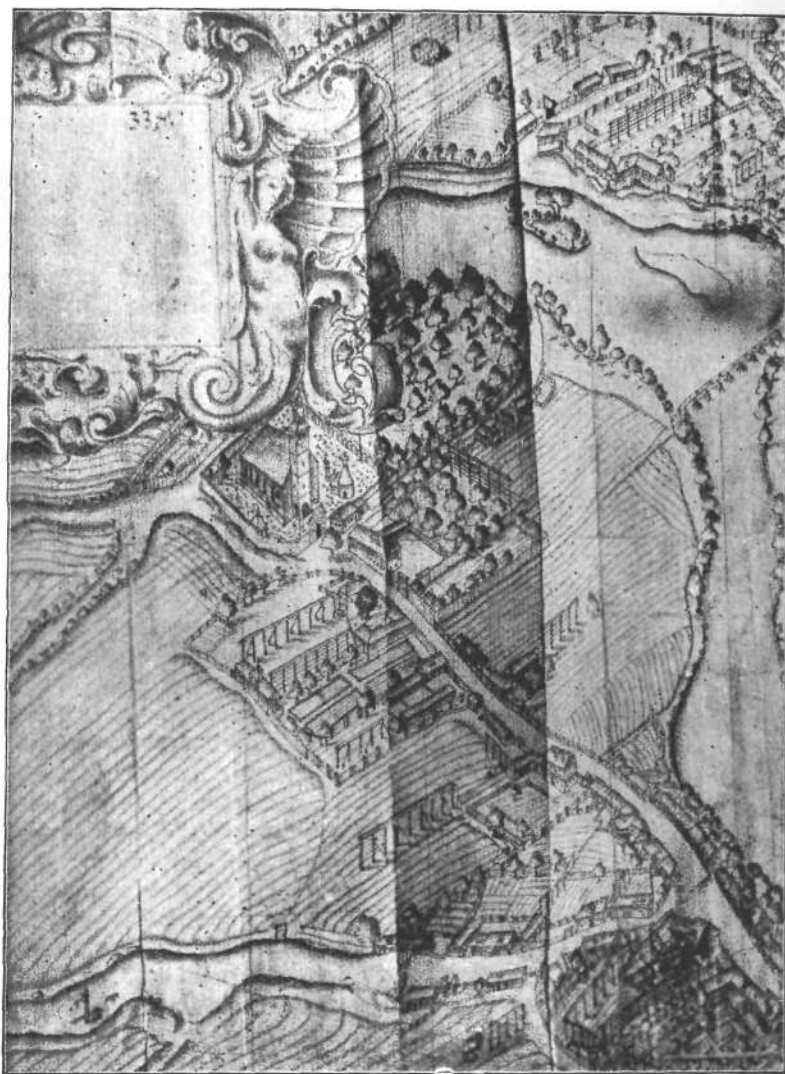
stoja najstarejša ljubljanska župnija »a tempore immemoriali«. Iv. Vrhovec (ZMS 1903, 2) se nagiba k mnenju, da je najstarejša ljubljanska cerkev stala že dobrih 400 let pred ustanovitvijo škofije, torej v 11. stoletju. Za to dobo govori tudi ugotovitev P. Hincingerja (Klunov Archiv, II/III, 93) in Iv. Vrhovca (ZMS 1903, 5), da je ta cerkev že stala, ko v Ljubljani pod grajskim gričem še ni bilo o višje organiziranem življenju nobenega sledu. Za isti vek so se odločili tudi cerkveni zgodovinarji v najnovejšem Letopisu ljubljanske škofije za l. 1935. z beležko (270), da je bila prva ljubljanska župnija ustanovljena istega leta 1085., kakor župnija v bližnjem Šentvidu.

V drugi polovici 11. stoletja so bile namreč izvršene v cerkveni organizaciji naših krajev reforme, ki sloni na njih ustava cerkve še danes (M. Kos, Zgod. Slov., 127). Duhovna oskrba prostranih diecez je bila urejena po načelu delitve dela na geografski podlagi. Začetki župnije v Šentvidu pri Ljubljani res ne morejo segati dalje nazaj. Za to govori prvič krajno ime, ki daje cerkvi večjo starost nego vasi, in drugič geografsko majhna pomembnost kraja. Pri župnijah te vrste je še treba razlikovati cerkev kot starejšo, a župnijo kot mlajšo ustanovo. Ljubljanska cerkev in duhovnija sta pa spričo vélike prometno-geografske lege ljubljanskega prostora nastali bržkone ob istem času. Nastali sta, ko še ni bilo ljubljanskega gradu. Če bi bil namreč mogel ljubljanski grajščak odločevati o stavbi cerkve, bi jo bil postavil gotovo bliže sebi, na Grad ali vsaj tik podenj.

Kje v Ljubljani je stala cerkev kot središče opisane fare? Za patrona ljubljanske cerkve nam ovaja prvaka apostolov sv. Petra najprej denar, skovan v Ljubljani v poslednjih letih vojvode Bernarda, ki je vladal od 1202—46. Ljubljana je kot sedež kovnice na tem novcu označena z imenom »Civitas Laibac«, a poleg tega po tedanji šegi še s podobo patrona svoje župnije. Na reverzu sedi namreč sv. Peter na prestolu z naslonjalom in dviga v desnici nebeški ključ (E. Baumgartner, GMS 1934, 100).

V listinah nastopa šentpeter prvič 23. febr. 1262 v besedah »apud beatum Petrum in domo plebis« (Fr. Schumi, UK, II., 236). Pri cerkvi stoji tudi župnišče (domus plebis). Iz jeseni istega leta vemo, da je župnikoval tukaj (»apud Laybach in plebe«) Ludovik, ki je bil obenem arhidijakon Kranjske in Slovenske marke (Schumi, 239). Sama cerkev je 7. okt. 1262 imenovana kot župnijska v besedah »apud Laybacum in parochiali ecclesia sancti Petri« (Schumi, 244). Okoli nje je bilo pokopališče do l. 1779. (Iv. Vrhovec, ZMS 1901). V tej okolici je imela cerkev tudi prostrano zemljiško posest, ki pa zasluži posebno razpravo. Izraz »apud Laybach« pa nam pove prav jasno, da gre za cerkev v predmestju, na točki, ki je tudi poznejša Ljubljana ni nikoli objela v svoje mestno obzidje. Od najbližjega vogala obzidanega notranjega mesta pri sedanjem Mesarskem mostu je ostalo do cerkve 625 m razdalje. Še dalje je stala cerkev od selišča rimske Emone. Župnija pri Sv. Petru v Predmestju (extra muros) je bila res do l. 1462. edina na tleh ljubljanske občine.

Šentpetersko cerkvišče torej ni bilo brez cerkve ne v 13. ne v 12. veku. Kar se tiče same njene stavbe, nam viri poznejših časov poročajo o štirih cerkvah, ki so

Šentpeterska Ljubljanska (Gosja otoka) okoli l. 1660.

zamenjale druga drugo. Najstarejši dokazani božji hram, bržkone preprosta romanska bazilika, je stal do l. 1385. Potem je bil prav tam sezidan drugi v gotškem slogu. Po letu 1472. je zrasla na istem mestu menda že tretja stavba. Tedaj je namreč pridrvel v Predmestje Turek in njeno prednico požgal. L. 1618. je bila cerkev popravljena. V Valvasorjevem času je imela le en stolp. L. 1731. pa so sezidali na njenem mestu novo, ki stoji z dvema stolpoma, l. 1897. nekoliko prenovljena (P. Radics, LZg 1897, 252), še danes (Iv. Vrhovec, ZMS 1903, 22, 57).

Stavbišče cerkve je geološko kaj zanimivo. Skozi vse mesto vlada ob Ljubljanci sama temnosiva glina. V okolici naše cerkve se pa sestava rečnega korita nagnagroma izpremeni. Izpod glin se pojavlja iz vodornih plasti trde labore sestavljeni prag, ki je nudil stavbi cerkve najtrdnější temelj. Zaradi tega ni nikak slučaj, da stoji na tem pragu v eni črti troje do nedavno največjih poslopij vzhodne Ljubljane, cukrarna, vojašnica in cerkev. Do praga se je Ljubljanska nekdam ovijala okoli znožja grajskega griča v strugi, ki je bila v primeri z današnjo mnogo širša. Tik pred njim, pred vojašnico in cukrarno, pa je bila še do l. 1823. razlita tako na široko, da je delala dva otoka (Gosja otoka). Prav tukaj je bilo tudi konec njene nepretr-

gane plovnosti. Ob dušnem pastirstvu proti Igu in Vrhniki so šentpeterski duhovniki uporabljali to vodno pot pač več sto let. Obratno se človeku zazdi, da so prvi oglejski blagovestniki priveslali po Ljubljani dol ter stopili na kopno na prvi oviri vodnega prometa, ki jo je delal omenjeni prag.

Patrocinij sv. Petra v naši cerkvi nas navaja na misel, da so prvi misionarji dospeli semkaj v dobi, ko je bil spomin apostolskega prvaka v Ogleju v prav posebnih časteh. E. Klebl, ki se je v starost patrocinijev močno poglobil, šteje za glavne svetnike Ogleja in Čedad M. b. Marijo, sv. Mohorja, sv. Kancijana in sv. Marka. Ker ima v slovenskem delu te dieceze Mati božja le sedem starih župnijskih cerkva (1296 pa 22), sv. Mohor in Kancijan le po eno (1296 sv. Kancijan 4), sv. Marko pa nobene, sklepa Klebl, da oglejsko misijonsko delo ni bilo niti energično niti enakomerno. Do tega sklepa je pa prišel, ker mu je ostalo neznano, kakšno znamenito vlogo je imel prav tam zlasti sv. Peter.

Češčenje sv. Petra je začel pospeševati zlasti papež Hadrijan I. (C. Baronius, Ann. eccl., IX., 392). V zvezi s tem je Karel Vel. podaril katedrali sv. Petra v Rimu največji del zlatega in srebrnega plena iz Obrske, Köln, »nemški Rim«, pa je dobil glavno, istemu svetniku posvečeno cerkev. Ti vplivi Rima so segli tudi v Oglej in Čedad. Dokazuje nam jih zaobljuba oglejskih sufraganov iz dobe patriarha Pavlina II., ki pravi, da je bila stolna cerkev v Ogleju posvečena sv. Petru in sv. Mohorju (Rubeis, Mon. eccl. Aquil. 382). Za patriarha Maksencija in še l. 879. ima ista cerkev za patrone M. b. Marijo, sv. Petra in sv. Marka (Rubeis, 402, 412, 445). Današnja cerkev je posvetil patriarh Popon l. 1031. M. b. Mariji in sv. Mohorju in Fortunatu (Rubeis, 517/18), njen najstarejši del pa stoji še danes v okolici oltarja sv. Petra (C. Czörnig, Das Land Görz, 257). Čedad, ki je postal l. 737. druga stolica patriarhov, je imel v 9. stoletju prav tako svoje sv. Petru posvečeno svetišče; po njem so dobila bližnja mestna vrata svoje ime (MIÖGF 1880, a. a. 904).

Iz povedanega spoznamo, da je bil sv. Peter v največjih časteh v dobi papeža Hadrijana I. (772—795) in našega patriarha Pavlina II. (787—802), v Ogleju-Čedadu pa da se je to češčenje ohladilo nekako v 10. stoletju. V slovenskem delu oglejske dieceze najdemo l. 1296. sv. Petra kot cerkvenega patrona na Koroškem in Štajerskem južno od Drave štirikrat, namreč v Mohljičah, Pliberku, Vitanji in pri sv. Petru pod Sv. gorami, na Kranjskem v sedmih cerkvah, v Ljubljani, Radovljici, Naklem, Zagorju in Črnomlju ter v Komendi in Preddvoru, na Goriškem pa v Šempetru pri Trziču. Toda izmed vseh 12 Petrovih cerkva je ljubljanska nedvomno najstarejša, samo če premislimo odlično geografsko lego kraja. Sijajne starokrščanske tradicije Ljubljane, Pavlinov obisk l. 791. in prav tedaj pospešeno češčenje sv. Petra nas navajajo k domnevi, da je ljubljanska cerkev sv. Petra vendarle ustanova iz dobe patriarha sv. Pavlina in Karla Vel.

Šentviška pražupnija je vsekakor najstarejša hčerka ljubljanske (Iv. Vrhovec, ZMS 1903, 9). O njej poroča J. V. Valvasor (II./8., 819) brez navedbe vira, da je

bila ustanovljena 1085. Vendar E. Klebl (1926, 35) ne vidi vzroka, da bi sumil o verjetnosti te beležke. Saj so dobile naše dežele — kakor smo videli — prav tedaj trdnejšo farno organizacijo. Isti Klebl je pokazal, kako so se na Koroškem odcepile najprej župnije, ki so imele do matere fare komaj po uro hoda. Kakor prafaram, je bil tudi njim izbran sedež v gosto poseljeni ravnini, področje pa se jim je raztegnilo v hribe v eno samo smer po več ur daleč. Prav na ta način je nastala šentviška fara, ko je poleg severnega Posavja zavzela tudi dolgo hribovito progo v povirju Gradščice in Šujice. Od nje se je kot prva ločila župnija na Sori.

Enostransko raztegnjenost opazamo tudi pri pražupnji sv. Petra v Ljubljani. Najbližjo mejo ji je delala reka Sava, ki je od cerkve komaj 4 km daleč. Na nasprotnem koncu je pa danes Godovič najbolj oddaljena župnija, ki je imela svoje prvotno duhovno središče v Ljubljani.

Na prostoru s te strani Visokega Krasa do Sore, Save in gornje Krke najdemo v virih pred koncem 12. stoletja omenjeni samo dve cerkvi. Eno nam ovaja golo krajno ime Cerknica iz l. 1040. (Kos, III., 105), dočim navaja listina iz 1163. župnika Ljubljane, torej duhovnika, ki opravlja službo božjo v cerkvi tega kraja. Iz teh podatkov smemo računati, da sta bili v označenih mejah prvotno dve misijonski postaji, Ljubljana in Cerknica. Obe prafari je ločila široka proga gozdovja južne Menišije in Ravnika, ki nastopa kot meja med oglejsko gosposčino v Cerknici in spanheimsko Ljubljano še l. 1265. (Fr. Schumi, Archiv, II., 110). Ako dodamo še vodoplavno dno Planinskega polja, dobimo vseskozi strnjen neposeljen pas zemlje, ki je držal vsaksebi ljubljansko kotlino od vrste notranjskih polj Cerknica-Lož. Iv. Vrhovec (ZMS 1903, 8) je sicer mnenja, da je Cerknica matica župnijam v Preserju, na Rakitni in v Borovnici; v tem pa se hudo moti, ker te župnije so nastale iz samostana v Bistri, ki je ljubljanska ustanova.

Kako daleč je segala ljubljanska fara proti južnemu zahodu, o tem najdemo prvo sled šele iz l. 1461. Tedaj je bila pri cerkvi sv. Nikolaja v mestu ustanovljena ljubljanska škofija ter se je iz šentpeterske fare ločila Ljubljana, kolikor je bilo obzidane, kot druga župnija na tleh našega mesta. Novi škofiji je cesar Friderik III. podelil v duhovno oskrbovanje in užitek samo one župnije, ki so bile raztresene po južnem Koroškem in Štajerskem ter Kranjskem in je v njih imel patronatske pravice. Iz Kranjskega je omenjenih v ustanovni listini (Klunov Archiv, II./III., 276; ZZ 1888, 18) le devet takšnih župnij, med njimi naša šentpeterska in sosednja šentviška. Iz tega majhnega števila je Iv. Vrhovec sklepal (ZMS 1901, 127), da je bil delež nove škofije silno boren, ter domneval, da so vse druge tedaj že obstoječe duhovnije ostale še dalje pod oblastjo oglejske cerkve. Temu nasproti ugotavlja E. Klebl (1926, 16), da si ustanovna listina šentpeterske in šentviške fare ne predstavlja samo v mejah one dobe, ampak v mnogo večjem obsegu. Zapisniki poznejših časov nam res pričajo, da pod ljubljanskega škofa l. 1461. iz ljubljanske okolice nista prišli samo ti dve župniji.

Prvi znani seznam duhovnij oglejske dieceze iz leta 1296. (K. Kovač, MĀGF 30, 623, 626, 628—30, 632 do 36) pozna na Notranjskem poleg Cerknice tudi še župnijo v Ložu (Stari trg). Predeli do Sore in Save pa so bili tedaj naseljeni že tako gosto, da so razdrobljeni kar na osem duhovniških postaj: Ljubljano, Ig, Logatec, Polhov gradec, Šentvid, Soro, cerkev nemškega viteškega reda v Ljubljani in samostan v Bistri. Poslednje tri cerkve so spadale 1461 pod jurisdikcijo posameznih redov, zaradi tega cesar z njimi tedaj ni mogel razpolagati. Ali poleg Šentpetra in Šentvida najdemo kot sestavine ljubljanske škofije še Ig, Logatec in Polhov gradec kljub temu, da jih ustanovno pismo ni imenovalo izrečno. Te tri kraje je zapisal škof T. Hren l. 1605. kot sebi podrejene duhovnije (J. Barle, IMK 1895, 110). Njim se pridružuje Vrhnika, ki ima svojo župnijo od l. 1408. Valvasor (II./8., 724, 750, 761, 782, 786, 819) piše o Vrhniki, Logatcu in Igu ter Polhovem gradu, da se računajo k ustanovi ljubljanske škofije (das bischöfliche Stifft Laybach). Prve tri da prezentira škof, četrto, kakor tudi Šentvid pa stolni kapitelj.

Po seznamih podružnih cerkva vrhniških iz 1526, oziroma iz Valvasorjeve dobe (A. Koblar, IMK 1895, 81; Valv., II./8., 782) je ta župnija obsegala celo kraje, ki so poleg očitvidno starega Logatca dobili v 18. stoletju svoje duhovnije tam v Rovtah, Hotedražici in Godoviču. Po vsem tem moramo le pritegniti E. Kleblu, da je ustanovna listina ljubljanske škofije zavila v goli imeni Šentpetra in Šentvida staro tradicijo, da so duhovnije, ležeče v progi od Save do Hrušice, le njune nekdanje podružnice. Obenem je hotela povedati, naj spadajo te kot hčerke v isto škofijo kakor njihovi matici sv. Petra in sv. Vida. Sicer pa je vse to izrazil na svoj način že P. Hicinger na svoji »Diöcesankarte von Krain für 1462—1787« (Klunov Archiv II./III., priloga).

Na južnem zahodu Hotedražice in Godoviča ležeči Črni vrh nad Idrijo je bil cerkveno organiziran že iz vipavske fare. In ker je bil Logatec po Lj. Hauptmannu (Erl. 463) prvotno oglejska posest, bi mogli z Vrhovcem in Maroltom (Dek. Vrh., 133, 138) domnevati, da je bil ta kraj prvotno prav tako vipavska podružnica. Prometovanje z Vipavsko dolino mu je stara cesta sicer od nekdanj olajševala. Tod je tudi držala pot oglejskih duhovnikov do Kranjske kotline. Ali s tem še ni rečeno, da je bil iz iste smeri Logaški Kras organiziran tudi cerkveno. Nasprotno. Dosegljive zgodovinske tradicije nam povedo, da se je delo vipavske duhovščine ustavilo že v Podkrajju, torej na primorskem pobočju Visokega Krasa. Vrhju tega se je zgodilo, da je na zagorski strani Hrušice, tik pod vrhom, Vipavcem zastavila pot celo duhovščina s Pivke. Tamkajšnja cerkva sv. Jere (870 m) nastopa namreč za Valvasorja med podružnicami župnije v Hrenovicah na Pivki.

Ta župnija je nastala iz zahodnega dela pivške prafare v Slavinah pred l. 1318. (J. Zabukovec, Slavina, 74) in je mejila na vipavsko. Ali med obema sosedom je bila ta velika razlika, da je spadala Vipava neposredno pod Oglej, dočim so bile Hrenovice, kakor vsa Pivka, del tržaške škofije. Meja med diecezama je držala s Tržaškega Krasa tako, da je bila Vipavska

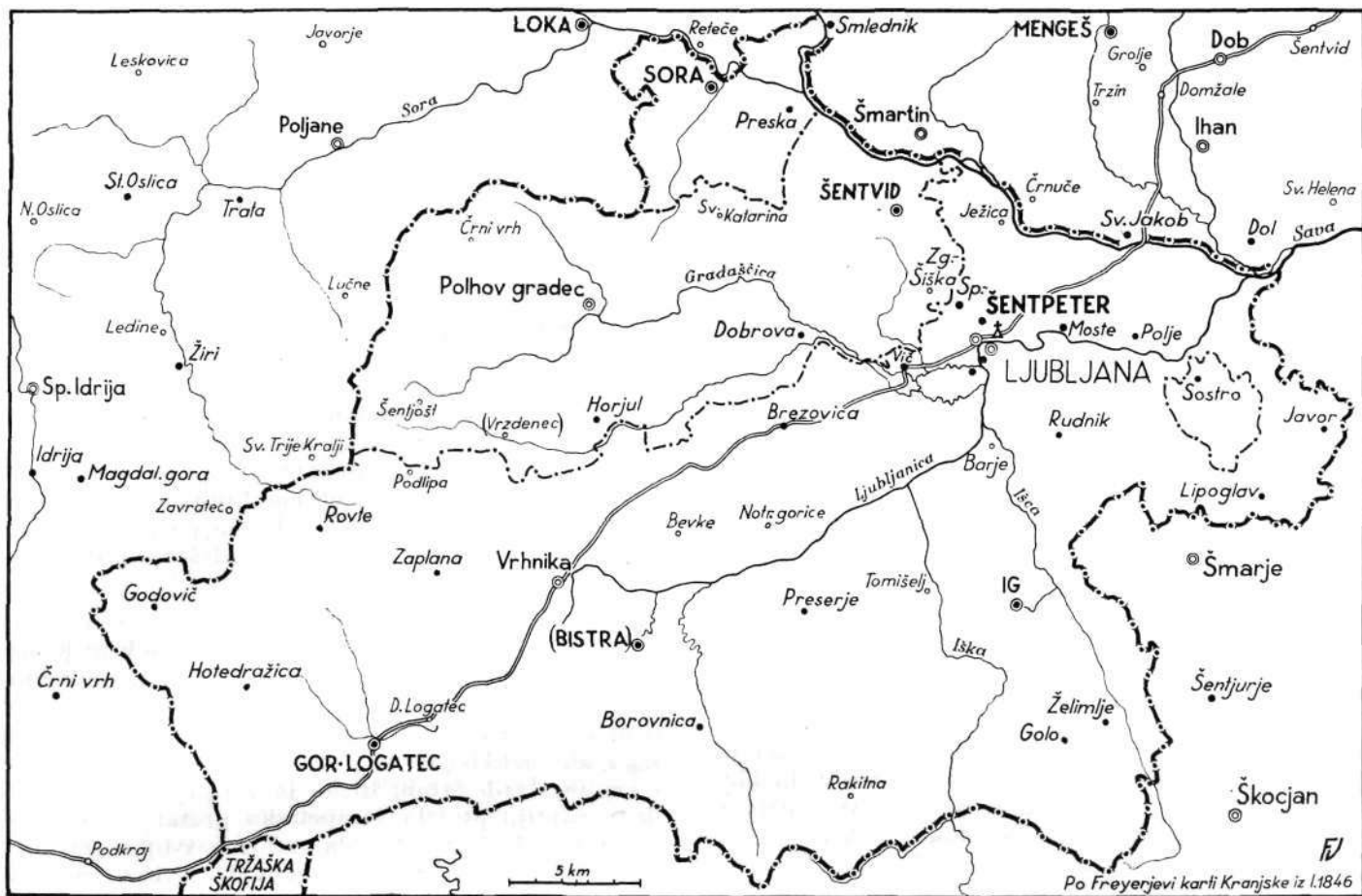
dolina oglejska, Senožče in Hrenovice pa pod Trstom. Z Razdrtega je držala čez Nanos, okoli cerkvice sv. Jere ter dalje po Hrušici, Javornikih in Snežniku. Do l. 1461. so bile vse župnije severno od te črte, a južno od Drave pod cerkveno jurisdikcijo oglejskega patriarhata. Ker pa vipavska cerkev na vrh Hrušice ni segala in je bila Sv. Jera del tržaške škofije, se nam zdi utemeljeno trditi, da na Logaški Kras vipavska prafara ni nikoli segala, ampak da se je tod razprostril že teritorij neke druge stare oglejske cerkvene ustanove.

Na samem Logaškem Krasu ni bilo v zgodnjem srednjem veku pač še nobene privlačne točke ljudskega naselja, kjer bi si bili oglejski misijonarji uredili svojo postajo. Saj visoka gorska lega in splošna gozdnatost sta bili vzrok, da je slovenski človek te kraje gosteje naselil šele v poslednjih stoletjih. Zaradi tega tej pokrajini kakor tudi obrobi Ljubljanskega barja ni bilo usojeno drugo kakor da sta postali priveska najbližje, v dnu Kranjske kotline ležeče prafare sv. Petra v Ljubljani.

Meja pražupnije sv. Petra je bila na Visokem Krasu istovetna z mejo prvotne Kranjske (Lj. Hauptmann, Erl., 352). Teritorialna politika deželnih gospodov je sicer v 14. stoletju premaknila mejo dežele dalje proti jugu, ali medsebojne meje diecez so ostale nepremično v svojih starih črtah. In ko je v Ljubljani ustanovljena škofija prejela šentpetrsko prafaro z njenimi bivšimi podružnicami, tedaj se je s svojimi mejami približala cerkvi sv. Jere na Hrušici še ta dieceza ter je nastala tamkaj trojna mejna točka med škofijami ljubljansko, tržaško in oglejsko.

Stanje teh l. 1461. določenih cerkveno-upravnih mej je ostalo neizpremenjeno vse do reform cesarja Jožefa II. (1780—90), ki so hotele posamezne škofije tako zaokrožiti, da bi se ujemale z deželami. Glede na to je dobila ljubljanska škofija l. 1787. iz goriške (do 1751 oglejske) dieceze vse nekdanj oglejske župnije na Kranjskem tostran sedanje deželne meje. Tedaj so se vrnilu k Ljubljani tudi kraji sedanjih župnij v Preserju, Borovnici in Rakitni, ki jih je duhovno oskrboval samostan v Bistri od svoje ustanovitve 1255 do zatrtja 1782. L. 1791. se je naša škofija povečala na goriški račun še za duhovnije v porečju gornje Idrije (M. Arko, Zgodovina Idrije, 147, 149). Glede kranjskih župnij na oni strani Hrušice, Lohače in Mačkovca pa se je gornje načelo uveljavilo šele l. 1829./30., ko je Trst odstopil Ljubljani dekaniji postojnsko in trnovsko, Gorica pa vipavsko.

Zgodovine zaokrožitve ljubljanske škofije smo se dotaknili zaradi tega, ker nam daje za poznavanje obsega naše prafare prav trden okvir kar od treh strani, od ribniško-cerkniške, pivško-vipavske ter idrijsko-loške. Prafara, ki je bila dobrih tri sto let sredi oglejsko-goriških župnij dokaj izolirana, je dobila vrnjeno svojo starodavno osrednjo lego. Na njenih tleh je leta 1780. bivalo 23 duhovnij, dočim je do danes njihovo število naraslo na 41, ki so organizirane v dobre tri dekanije. Sama Ljubljana je k šentpetrski in šenklavški župniji dobila l. 1785. tri nove (Iv. Vrhovec, ZMS 1901). V poslednjem času se je pa toliko povečala in tako narasla, da ima v današnjih mejah že 11 župnij (J. Rus, Ljubljanske župnije v sliki in šte-

R O D O S L O V J E P R A F A R E S V. P E T R A V L J U B L J A N I

Zap. št.	Doba ustanovitve		Sedež duhovnije	Matica	
	matice	hčerke		II.	I.
1.	po 791		Šentpeter v Lj.	Šentvid	
2.	1085		Šentvid pri Lj.	Polhov gradec	
3.	pred 1296		Polhov gradec	Sora	
4.	1681		Šentjošt	Vrhnika	
5.	1733		Vrzdeneec-Horjul	Bistra	
6.	1781		Črni vrh n. P. g.	Senklavž	
7.	pred 1296		Sora	Mar. Ozn.	
8.	1786		Preska		
9.			Dobrava		
10.	1786		Sv. Katarina		
11.	pred 1296		Gor. Logatec		
12.	pred 1318		Vrhnika		
13.	1694		Rovte		
14.	1724		Godovič		
15.	1746		Hotedražica		
16.	1781		Bevke		
17.	1787		Zaplana		
18.	1790		Podlipa		
19.	1910		Dol. Logatec		
20.	1758		(Bistra)-Preserje		
21.	1785		Borovnica		
22.	1842		Rakitna		
23.	pred 1296		Ig		
24.	1787		Želimlje		
25.	1787		Golo		
26.	1904		Tomišelj		
27.	1462		Senklavž v Lj.		
28.	1785		Sentjakob v Lj.		
29.	1785		Trnovo v Lj.		
30.	1703		Brezovica		
31.	(1753)		(Sostro)		
32.	1783		Dev. Mar. v Polju		
33.	1785		Mar. Ozn. v Lj.		
34.	1908		Vič		
35.	1928		Spod. Šiška		
36.	1787		Rudnik		
37.	1787		Javor		
38.	1788		Lipoglav		
39.	1803		Ježica		
40.	1933		Sv. Krištof v Lj.		
41.	1935		Moste		

vilki, Kronika 1934, 98). Spričo tega leži na tleh šentpeterske prafare že vsaka sedma duhovnija današnje ljubljanske škofije.

Dokler je bila naša cerkev edina v Kranjski kotlini, se njena duhovščina cerkvenemu delu na nasprotnem bregu Save ni mogla ogibati. Nanjo je bilo vezano duhovno oskrbovanje pač vse kotline. To velja zlasti za kamniško plat. Saj dočim je podolžna os prafare od Save do Godoviča dolga 40 km, je bil radius od Ljubljane do kamniškega podgorja le 25 km dolg. Vrhu tega je bila naša cerkev postavljena v bližino šmartinske ceste, glavne črte srednjeveškega prometovanja v to smer. Šele ko je bila ustanovljena v 13 km oddaljenem Mengšu (sv. Mihael) posebna duhovnija, je bila dana Savi vloga mejne reke ter je Šentpeter izgubil svojo središčno lego.

Spomini na nekdanje zveze med zelo oddaljenimi kraji in krstilno cerkvijo so v ljudskem izročilu prav redko ohranjeni. Volče, vas s staro cerkvijo sv. Danijela na desnem bregu Soče pri Tolminu, so bile še v 12. stoletju cerkveno središče vsega Tolminskega (Kos, III., 34). Ker pa je imel Bohinj na to stran še do nedavno več gospodarskih in boljših prometnih zvez (Iv. Franke, LZ 1885, 626; A. Müllner, Das Eisen in Krain, 83, 328, 705), kakor na Gorenjsko, je bil prvotno v cerkvenih zadevah gotovo prav tako vezan na Volče. Oba kraja sta si narazen na 20 km zračne razdalje. Ločijo ju Bohinjske Spodnje gore (Baška škrbina 1273 m), divja Baška grapa in sedem današnjih duhovnij. S. Rutar (Zgod. Tolm., p. 34) pa nam poroča tole: »Trdi se, da je hodil volčanski duhovnik daleč okoli (celo v Bohinj) krščanski nauk razlagat in svete zakramente delit. Tudi ljudi so nosili celo iz Bohinja (?) v Volče pokopavat.«

Cerkveni stiki med Bohinjem in Volčami so bili pretrgani pač že l. 1004., ko je prišel Bohinj v politično odvisnost od briksenške škofije. Tega leta dobi Briksen v Gorenjskem kotu »praedium . . . cum omnibus suis pertinentiis, id est ecclesiis . . .« (Kos, III., 17). Med darovanimi objekti je torej bilo tudi že par cerkvá. To so prva svetišča, ki se omenjajo na Kranjskem, odkar živijo tod Slovenci. In ker je bil ta kôf Kranjske Madžarom dokaj s poti, bi smeli domnevati, da so se njegove cerkve ohranile morda še iz karolinških časov. Glede duhovnega oskrbovanja Bohinja pa moramo sklepati, da se je zdaj namesto Volč uveljavila prafara Gorenjskega kota. Prvotni sedež tretje prafare, ki smo jo pridobili k Cerknici in Ljubljani, je bila po nekaterih znakih Radovljica (sv. Peter). Zračna razdalja med njo in ljubljanskim šentpetrom je 42 km. Če pa sta si sosedi razdelili gorenjsko stran na pol pota, potem je imela njuna duhovščina priliko srečavati se v okolici Kranja. Pozneje, ko je bila Kranjska kotlina razdeljena na posamezne zemljiške gosposčine, je dobila šentpeterska prafara na severnem zahodu mejo, ki se je skladala z mejno črto med loško in ljubljansko gosposčino.

Področje prvotne šentpeterske krstilne duhovnije je segalo preko opisanih mej prafare tudi na jugu in južnem vzhodu. Ker je bil Turjak še v 13. stoletju del ljubljanske gosposčine, se je tamkajšnja prafara škocjan gotovo ločila iz šentpetra. Isto velja o Zassavju med Besnico in Litijo, ki ga je pozneje pritegnil

v duhovno oskrbo šmartin pri Litiji, podružna fara dolenjskega šentvida. Med turjaškim in zasavskim okolišem ležečo prafaro v šmariju moramo prav tako šteti za hčerko Ljubljane. Tako se je mejna črta ljubljanske krstilne duhovnije tudi v tej smeri ujemajala z mejo upravnega področja rimske Emone (W. Schmid, Emona, 1914, 65, 187).

E. Klebl in M. Kos (Zgod. Slov., 66) bi hotela v dejstvu pomanjkanja zgodovinskih virov i. dr. gledati dokaze, da Oglej ni razvijal niti približno tolikšne misijonske vneme, kakor sosednji Salcburg. Neko zapoznelost je na oglejski strani res opaziti, toda vzroke je treba iskati v drugih smereh. Prvi vzrok gre na rovaš obrskega gospodstva, ki je trajalo v panonski ulici pol stoletja dalje kakor na Koroškem. Ko so Franki 774—795 odprli Ogleju misijonske pokrajine, možnost nemotenega propovedanja v njih prav tako še vedno ni bila trajna. Ze ponovne vstaje Posavcev s Kranjci vred pod vodstvom Ljudevita Posavskega, ki so spravile na noge deset frankovskih vojsk, so delale časovne presledke, ko je prihajal poganski duh vselej znova do sape ter je moralo krščansko gibanje več ali manj mirovati in čakati ugodnejših razmer. Še bolj in dalje časa pa je ovirala Oglejce doba madžarskih navalov. »Temna noč suženjstva in barbarstva, ki je skoraj sto let tlačila naše pradede, je zamorila, kar je komaj pričelo brsteti« (J. Gruden, Zgod. slov. nar., 89, 99). Da je bila oglejska duhovščina ob pobiranju cerkvene desetine dokaj zmernejša od salcburške (J. Gruden, 436; M. Kos, Zgod. Slov., 127), je treba le pripisati njeni modrosti in previdnosti.

Ker je bilo še v 12. stoletju celo na Koroškem najti nekrščene odrasle ljudi (E. Klebl, 1927, 139), tudi kranjskih Slovencev ne smemo šteti, da bi bili tedaj že vsi pokrščeni. Listina iz 1228, ki zadeva Belo krajino in omenja »populum . . . errore caecitatis involutum« (Kos, V., 486), se zdi Fr. Trdanu (čas 1914, 195), da ima v mislih le iz Bosne zasejano bogomilstvo. Toda če pomislimo, da so Slovenci še l. 1331. molili neko drevo in studenec pod njim kar v Kobaridu, tako rekoč pred vrati čedada (S. Rutar, Zgod. Tolm., 1882, 65), moramo v odročni Beli krajini in za sto let prej vendar slutiti tudi še dosti poganstva. Drug primer poznega poganstva ugotavlja H. Pirchegger (Deutsche Zg., Celje 1935, 7). Leta 1300. je namreč preiskovala v Mariboru posebna komisija zadevo nekega plemiča Weitla iz sosednje Brestrnice, ki je bil m. dr. obdolžen, da je malikoval in po božje častil neko drevo poleg svoje hiše (W. Mannhardt, Der Baumkultus, 1875, 10, 70). Po našem mnenju je bilo samo poganstvo zmožno odpreti belokrajinskemu bogomilstvu vrata na stežaj. V splošnem pa je treba reči, da so se Slovenci vedli med pokrščevanjem bolj pasivno. Zaradi tega ni noben misijonar doživel med njimi krone mučeništva in se tudi niso ohranile nikakšne čudežne zgodbe.

Vplivanje Cerkve na preobrazbo ljudskega duha je torej med Slovenci napredovalo silno počasi. Obratno pa so izredno dolgo trajale razmere, ko je mogla poganska kultura vplivati na krščansko. Le tako si moremo razlagati, da se je v ljudskih šegah in navadah vzdržal do danes marsikateri poganski element, ki ga krščanstvo ni moglo izkoreniniti, ampak mu je dalo le drugačno lice (E. Klebl, 1927, 139).

Šentpetrska cerkev pred potresom 1895

Poganstvo, steber slovenske neodvisnosti, sta naj-uspešneje izpodrivala solunska brata Ciril in Metod v kratki dobi druge polovice 9. stoletja. Pri službi božji sta dala vso čast narodnemu jeziku in na ta način približala novo vero ljudski duši. Iz tega cerkvenega gibanja so zrasle državi panonskih Slovencev pod knezom Kocljem seveda tudi sile političnega odpora proti prodirajočemu nemškemu imperializmu. Nastane pa vprašanje, ali je kaj sledov o tem, da bi bilo to cerkvenopolitično gibanje vplivalo tudi na Slovence Posavske krajine. V spisu »De conversione Bagoariorum et Carantanorum« iz 873 se govori v zvezi s Cirilom in Metodom prav obširno o koroški deželi. Iz tega sklepa A. Jaksch (Gesch. K., I., 86), da je slovansko cerkveno gibanje našlo tam prav ugodna tla. Da vnetejši koroški delavci v vinogradu Gospodovem v drugi polovici 10. stoletja brez pomoči vsaj nekaterih tekstov glagolske literature res niso mogli izhajati, nam pričajo tako zvani brižinski spomeniki (J. Gruden, KO 1905, 391; M. Kos, ČJKZ 1931, 140; Fr. Kidrič, Zgod. slov. slovstva, I., 5).

Med Hrvati se je začela uveljavljati slovanska služba božja okoli 881—82 bržkone pod vplivom Metodovega popotovanja skozi njihove kraje (J. Rus, Krst prvih Hrvatov in Srbov, 1932, 18), oziroma po prizadevanju ninskega škofa Teodozija (F. Šišić, Povijest, 1925, 386). Klebl domneva, da sta bili oglejski škofiji Sisak in Nin morda kar del Metodove nadškofije.

Za Teodozija so znaki, da je bil sufragani oglejske cerkve. Zato si predstavlja J. Gruden (KO 1905, 18), da je bil Oglej glede slovanskega obreda popustljivi-

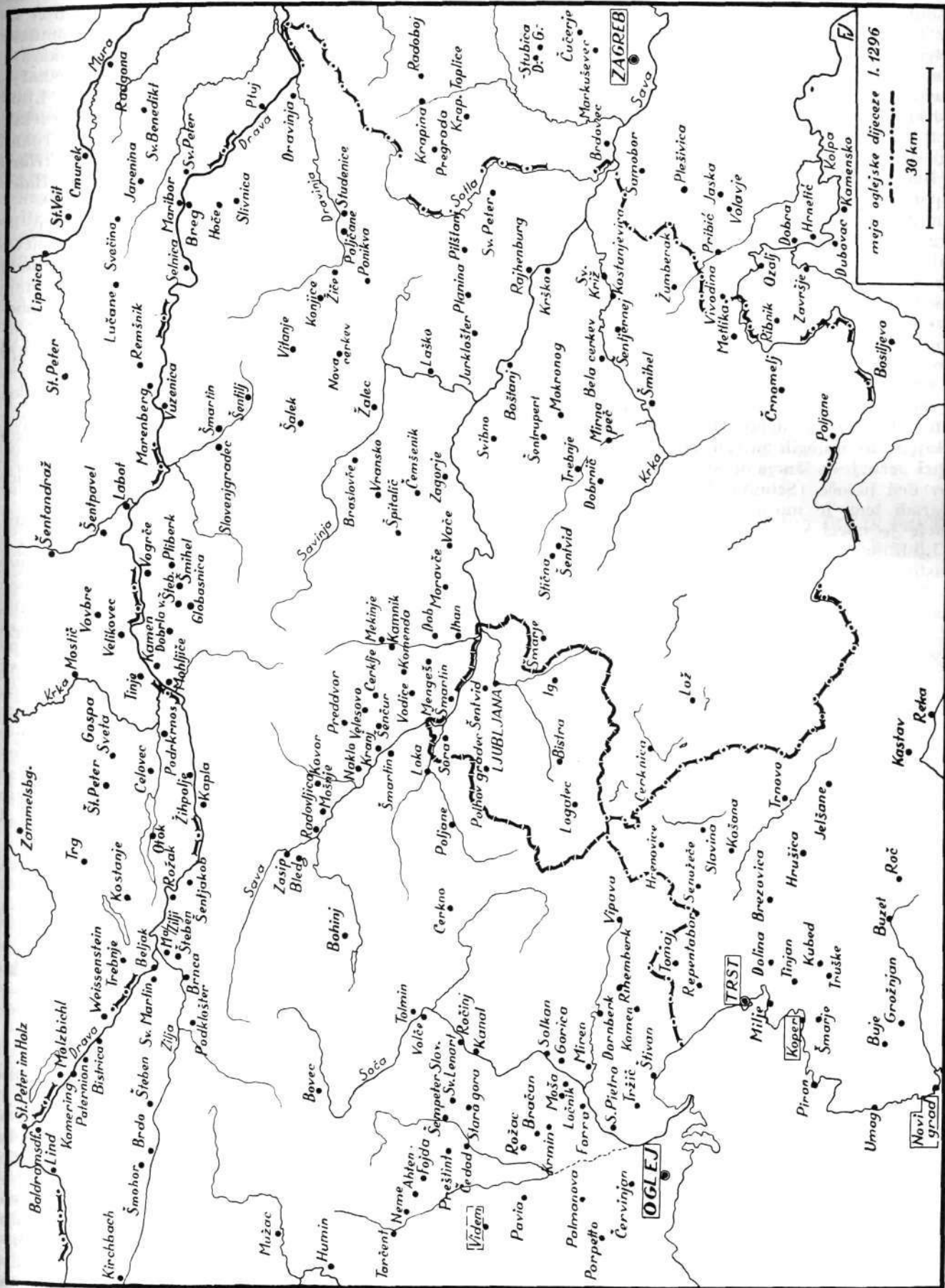
vejši kakor so bili Nemci in Rim. Ker sta dobila Ciril in Metod 867 od papeža poziv, naj prideta v Rim, šele, ko sta dospela v Benetke, misli Gruden, da sta imela ob odhodu iz Podonavja pred očmi drug smoter, morda Oglej. R. Rogošić (Nova revija 1936, 269) misli, da bi bilo Cirilovo zagovarjanje slovanskega bogoslužnega jezika v Benetkah »suvišno i bez dovoljna razloga, kad sveti Apostoli ne bi bili uveli slavensku liturgiju na teritoriju, koji je spadao pod vlast mletačku, odnosno patrijarha gradskog (Grado)«. Verjetnejša pa je domneva Lj. Hauptmanna (Rad 243, p. 243), da sta šla v Benetke, ker sta se hotela po neuspehih na Velikem Moravskem vrniti po morju domov. Zaradi tega o njunem razmerju do panonske ulice, ki je tudi že davno niso več upravljali domači knezi, ne moremo reči drugega, kakor da ju je leta 867. pot v Benetke vodila tod skozi (Fr. Zmazek, Voditelj 1900, 17; J. Rus, Krst, 17).

Divjanje Madžarov se je na Koroškem čutilo tako malo, da je k 11 cerkvam 8. in 9. stoletja priraslo do l. 1043. severno od Drave še 14 novih župnij (Klebl, 1925, 44). Na tleh današnje Hrvaške se zdi, da se je postavil Madžarom krepko v bran kralj Tomislav. Le tako si razlagamo trditve drugega cerkvenega zhora v Splitu l. 928., da škofija v Sisku več ne obstoja, da pa je »populata et sacerdotum et plebium copiam habens« (F. Šišić, Priručnik izvora, 222). Med tema zavetnima deželama ležeči kraji panonske ulice so pa še dalje zaviti v gosto meglo ter ni še vedno nobenega sporočila o kakem napredku njihove cerkvene organizacije. Če pa poročajo l. 900. bavarski škofje v Rim, da je bivša Kocljeva dežela pusta in prazna ter zopet brez vsake cerkve (Kos, II., 243—46), potem moramo trditi isto tudi o njeni ulici proti Italiji.

Okoli l. 1000 se je pričelo krščevanje celo med Madžari, ki so bili nedavno še tako divji (sv. Štefan kralj). In, kar je še posebno značilno, prav od te madžarske strani so dobile hrvaško-slavonske cerkve zopet vrhunec svoje cerkvene organizacije, ko je bila 1094 ustanovljena škofija s sedežem v Zagrebu (F. Šišić, Povijest, 1925, 618). Kakor za drugo polovico 9. stoletja, tako je torej za sto let pozneje dokazana dokaj čvrsta cerkvena organizacija že zopet vse na okoli, v jedru tega kroga, na tleh Posavske krajine, se pa prične tedaj komaj nekoliko svetlikati.

Da je bilo Ljubljani in njeni cerkvi sv. Petra usojenega pred Madžari dosti trpljenja, postane razumljivo že na podlagi njene lege v podaljšku furlanske »strata Hungarorum«. Istega leta 973., ko so dobili tam na severu Čehi svojo škofijo v Pragi, se pojavi v ohranjenih listinah v znamenju krščanske obnove na Kranjskem sicer najpoprej Loka. Da pa je treba šteti našo Ljubljano za starejši obnovljeni kraj, v tem nas potrjuje dejstvo, da so se vrata madžarskim vpadom v panonsko ulico v mestu Ptuj zopet zaprla. Ta kraj je namreč zopet trdno v krščanskih rokah, ker se v njem omenja l. 977. novo krščansko svetišče (Kos, II., 460, 473, 482). Vsa Štajerska severno od Drave je dobila v 10. stoletju menda štiri nove cerkve (M. Ljubša). Ker pa je morala krščanska ofenziva Madžare izriniti iz Ljubljane vsekakor prej kakor iz Ptujja, pridemo glede Ljubljane vendarle v čase pred l. 973.

Duhovnije oglejske djeceze na Slovenakem po najstarejšem znamen seznamu iz l. 1296.

(Posneto po K. Kovač, MJÖGF, 30, 623, 625, 628—30, 632—36)

Ljubljanske cerkve pa brez tuje pomoči Oglej spričo obubožanosti bržkone ni mogel obnoviti. Najbližji, ki je bil poklican, da pomaga, je bil seveda gospodar tega kraja. Po eni strani je to čisto v skladu s socialno-političnim razvojem onih časov, ki so prinesli zlasti pravni uredbi cerkvenega lastništva, oziroma odvetništva (M. Kos, Zgod. Slov., 126; J. Zontar, SP 1935, 430; M. Dolenc, Pravna zgodovina, 77). Po drugi strani nam opisane meje prafare pričajo, da je bila šentpetska cerkev vnovič sezidana prav za dušne potrebe podložnikov ljubljanske gosposčine v njenem prvotnem obsegu.

Te pravne uredbe, ki so dajale laikom prvo besedo tudi pri cerkvah, je izpodkopala okoli l. 1050. strogo cerkvena struja. Stare pravne ideje so živele potlej le v uredbi cerkvenega patronata. Tudi v začetku 13. stoletja je doživel Oglej patriarha visokih političnih smotrov Bertolda (1218—51) iz rodu Andechsov (W. Lenel, Venezianisch-Istrische Studien, 1911, 137; M. Kos, ČNZ 1917). V skladu z njegovimi stremljenji je bilo, da je napravil po svoji diecezi tudi revizijo patronatov. L. 1221. je dobil od Viljema iz Loža po verodostojnih in mnogih pričah dokaze, da sta patronat pri cerkvi sv. Jurja v Starem trgu imela že Viljemov ded in oče (Schumi, UK II., 31; Kos, V., 346). Zaradi tega je moral Viljemu popustiti. Šest let pozneje je načel vprašanje šentpetskega patronata v Ljubljani (Schumi, 37; Kos, V., 458), ki si ga je lastil koroški vojvoda Bernard iz rodu Spanheimov. Tedaj se je pa vnela tolikšna razprtija, da je patriarh izrekel nad Ljubljano interdikt (Iv. Vrbovec, ZMS 1903, 14).

Fr. Zwitteru (GV 1929/30, 138) se zdi, da je bil patriarhov zahtevek neupravičen. Vendar če si stvar bližje ogledamo, bomo spoznali ravno nasprotno. Župnije v Starem trgu pri Ložu glede starosti z našo ljubljansko ne moremo primerjati, ker je po računih E. Klebla komaj iz dobe ca. 1160. Pravni naslovi Ogleja z ozirom na ljubljansko cerkev pa datirajo bržkone kar iz časov Karla Vel. in patriarha Pavlina II. Patriarhu Bertoldu je bilo treba torej pokazati samo na dejstvo, da je šentpetska cerkev že stala, ko

o gosposčini v Ljubljani še ni bilo nobenega sledu. M. Ljubša (181) pripoveduje, kako so si na tleh sekovske škofije prisvajali deželni knezi patronatske pravice nad šestimi cerkvami. Ko pa se je izkazalo, da so dve izmed njih postavili salcburški nadškofje, so ju morali odstopiti. Prav tako je moral v Ljubljani mlajši posvetni gospod popustiti starejši cerkvi. Patronat nad Šentpetrom je bil potem znova v rokah oglejske cerkve, in sicer do l. 1356., ko ga je patriarh Nikolaj odstopil deželnemu knezu Albrehtu II. Habsburgu (Fr. Zwitter, GV 1929/30, 139).

Na podlagi vsega povedanega je mogoč le sklep, da je morala biti župnijska cerkev od konca 10. stoletja do l. 1227. pravno podrejena posvetnemu gospodu Ljubljane. Enakšen dokaz ex posteriori za to se nam zdijo tudi negativne posledice, ki jih je imela ta podrejenost zlasti na polju gospodarske politike. V začetku te dobe je bila sicer cerkev v javnem življenju še vedno močnejši činitelj kakor grad. Okoli nje so se zgrinjale množice vernikov vsake nedelje in praznika. Nedvomno je zaradi nje in pri njej nastal tudi najstarejši ljubljanski semenj, ki se je vršil prvotno na sam sv. Petra in Pavla dan, a so ga kasneje preložili na prvi ponedeljek po tem prazniku (Bericht Zbornice TOI za 1875, 290).

Spričo tega je imela cerkev in njena neposredna okolica najlepšo priliko, da postane posebno selo z lastnimi gospodarskimi uredbami višje vrste. Kljub temu ni nastalo tamkaj ne tržišče ne točka ljudske aglomeracije (prim. Stelè, Valvasorjeva Ljubljana, GMS 1928, sl. 25., 26. in 28., ter Florijančičev plan mesta, Karte von Krain, 1744). Prvi vzroki tega pa ne tičijo v blizu ležeči podgrajski Ljubljani, ampak v dejstvu, da cerkev ni imela nobenih pravnih moči, da bi bila vodila samostojno gospodarsko in naseljevalno politiko. Šentpetska cerkev se je razvijala, kakor jo je ravnal na podlagi nekih pravnih naslovov ljubljanski gospod s svojega gradu. Ravnal jo je pač po svojih osebnih koristih: dočim je aglomeracijo okoli cerkve trajno oviral, jo je pa tem bolj pospeševal v znožju svojega vzvišenega bivališča.

PRETEKLOST MARIBORSKEGA GLEDALIŠČA

OB 150 LETNICI NJEGOVEGA DELOVANJA

D R . V . K R A L J

GLEDALIŠČE V BAROKU

Početki gledališča v slovenskem Podravju segajo v pozni barok. V tem izredno radoglednem stoletju vodita gledališče do nezaslišanega razmaha dve počeli: posvetno z vladarsko-političnimi in versko z metafizičnimi nameni. Posvetno baročno gledališče doživi svoj najlepši razcvet v Franciji pod pokroviteljstvom kardinala Richelieuja, ki ga postavi zavestno v službo vladarskega absolutizma in državne rezone, da proslavlja preureditev državne uprave v smislu absolutizma in poveljuje veliko, heroično Francijo. Po

svojem duhu in ustroju je posvetno baročno gledališče izrazito dvorno-aristokratsko, njegovo torišče v vladarskih in kneževskih prestolicah, zato izven vpliva na kulturno snovanje slovenskega ozemlja, ki ni imelo pomembnejših oblastnih središč.

Drugo versko gledališče ima svoje korenike v katoliški Španiji. Tudi tu se gledališče udinja spočetka politični misli, spominu na veliko osvobojenje, nato pa se povrne gledališče vlogi Španije kot prve zaščitnice katoliške reformacije k svojemu mističnemu korenu, k verskim predstavam. V Španiji se strne ta čas srednjeveška moraliteta s politično alegorijo,